

Iris Pettai: lepitus – kannatanu ohverdamine mugavusele

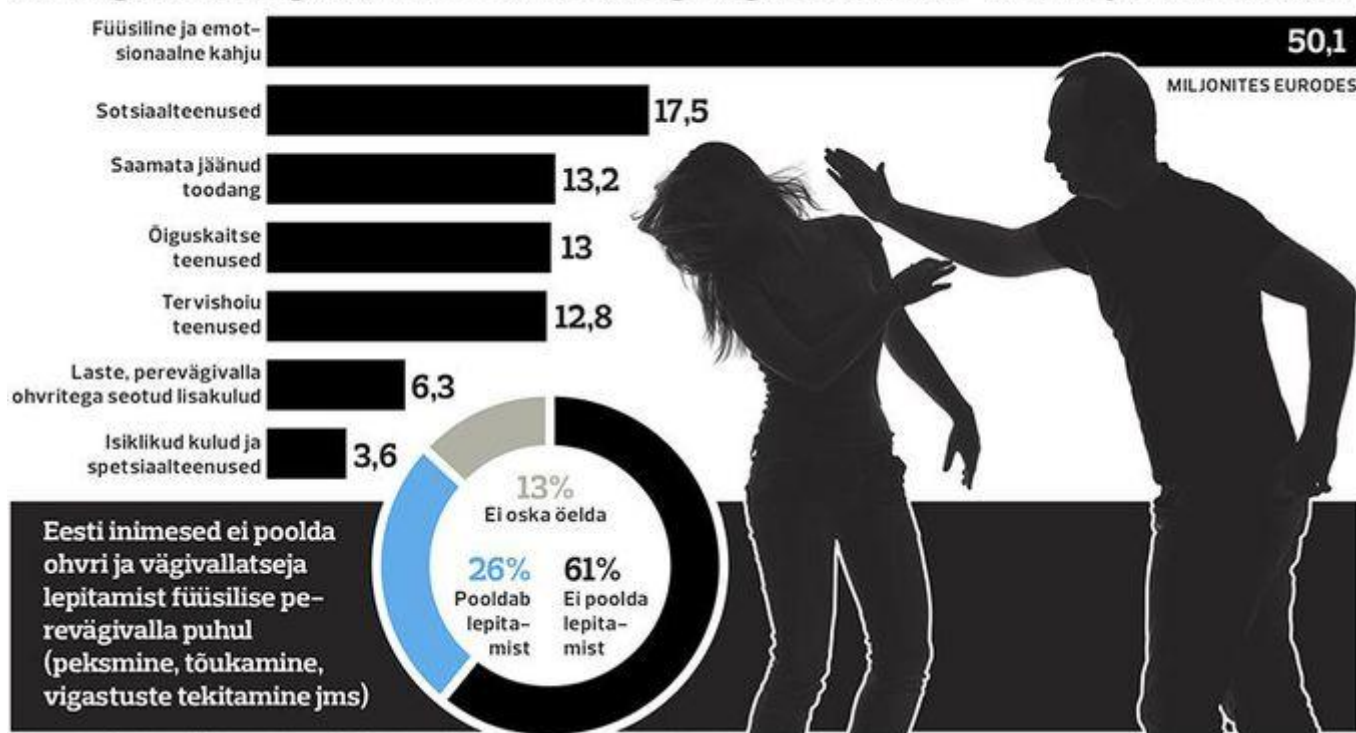
[Iris Pettai sotsioloog, Eesti Avatud Ühiskonna Instituudi juhataja](#)

18. detsember 2019, 0:01

Lähisuhtevägivalda ohvrite õiguste kaitse on Eestis lapsekingades – ohvrit ja ründajat püütakse lepitada ning puudub perevägivalda seadus. Ühiskonna teadlikkus on aga tõusuteel ja inimesed soovivad muutusi, kirjutab Eesti Avatud Ühiskonna Instituudi juhataja, sotsioloog Iris Pettai.

Hiljutine Eesti Avatud Ühiskonna Instituudi ja Tartu Ülikooli õigusteaduskonna üle-eestiline vägivallateemaline uuring näitas, et iga neljas naine on kogenud füüsilist, iga viies seksuaalset ja 40 protsenti vaimset vägivalda. Meestest on igal kolmandal kogemusi füüsilise, igal neljandal vaimse ja kahel protsendil seksuaalse vägivallaga. Kokku on vägivallakogemusi pea pooltel naistel ja igal kolmandal mehel.

Perevägivald on kõigi asi, sest selle hind on kõrge kogu ühiskonnale – 116,5 miljonit eurot aastas

Perevägivalda hind. FOTO: PM

Naised kogevad vägivalda peamiselt kodus oma elukaaslase või partneri poolt: kodus on kõigest vägivallakogemusega naistest 70 protsenti kogenud füüsilist vägivalda, 50 protsenti seksuaalset vägivalda ja 46 protsenti vaimset vägivalda. Ohtlikuselt teisel positsioonil on

naiste jaoks vägivald, mis leiab aset avalikes kohtades, ja kolmandal kohal on tööl kogetav vägivald. Naiste puhul on nii füüsilise kui seksuaalse vägivalla peamine toimepanija kas praegune või eelmine abikaasa või partner, lähedane sõber või teised pereliikmed.

Mehed kogevad vägivalda peamiselt avalikes kohtades, kus 63 protsenti kõigist vägivallaohvritest on kogenud füüsilist, 38 protsenti vaimset ja 50 protsenti seksuaalset vägivalda. Oma kodus esineb meestevastast vägivalda märksa vähem, 30 protsenti on kogenud füüsilist või seksuaalset ja 32 protsenti vaimset vägivalda. Meeste puhul on füüsilise ja ka vaimse vägivalla peamiseks toimepanijateks sõbrad või lähedased tuttavad, juhututtavad, võõrad või teised pereliikmed. Oma partneri vaimse vägivalla all kannatab kuus protsenti meestest.

Lepitamine on laienenud ka seksuaalvägivallale – vägistamise puhul lubab mõne riigi, näiteks Eesti seadus ohvri ja vägistaja lepitamist.

Eestis lõpeb ca neljandik kehalise väärkohtlemise juhtumitest lepitamisega. Lepitamine tähendab, et süüdimõistva otsuse asemel suunab prokurör juhtumi lepitamismenetlusse ning edasi «lepitataksegi» ohver ja vägivallatseja. Vahendajad, kelleks on Eestis ohvriabitöötajad, püüavad pooli omavahel kokku viia, sõlmitakse leping ohvri ja vägivallatseja vahel, kus vägivallatseja võtab endale mitmesuguseid kohustusi – näiteks kuue kuu jooksul mitte tarbida alkoholi, mitte käituda vägivaldselt jne.

Sellist lepitamist peavad asjatundjad aga ohtlikuks, sest vahendaja võtab endale tohtu vastutuse, mille õigustamiseks tema käed jäävad lühikeseks. ÜRO initsiatiivil tehtud uuringutest on selgunud, et tihti toimub lepitamine sundolukorras ja hirmu all. ÜRO juhtis esimesena tähelepanu lepitamismenetluse puudujääkidele ja sisuliselt keelustas selle kui ohvri jaoks ohtliku variandi juba 1996. aastal.

Paljudes arenenud ja tsiviliseeritud riikides suhtutakse lepitamise perevägivalla puhul äärmiselt ettevaatlikult. Sellist tava, kus löviosa füüsilise vägivalla juhtumitest (mõnikord ka ränkadest) lõpeb lepitamisega, tsiviliseeritud riikides naljalt ei leia. Lepitamine on aga laienenud ka seksuaalvägivalla juhtudele ja isegi vägistamise puhul lubab mõne riigi seadus ohvri ja vägistaja lepitamist. Euroopas on see tavaks eeskätt kümnes endises Nõukogude Liidu vabariigis, sealhulgas Eestis, lisaks meile Valgevenes, Moldovas, Ukrainas, Leedus, Kasahstanis, Kõrgõzstanis jt.

Eestis hääletas riigikogu 2014. aasta juulist jõustunud kriminaalmenetluse seadustiku muutmise poolt, mille üks muudatus (kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu) lubab ohvri ja vägistaja lepitamist. Huvitav, kas selle seaduseparanduse puhul küsiti ka mõnelt seksuaalvägivalla eksperdilt nõu, või prognoositi selle mõju seksuaalvägivalla levikule tervikuna.

Viis aastat tagasi kohtusin ühe toreda ohvriabitöötajaga, kes särasilmil rääkis oma töövõitudest – tal oli laual 400 ohvri ja vägivallatseja vahelist kokkulepet, mis kahtlemata ei olnud lihtsalt saavutatud. Näiteks juhtum, kus mees oli pärast naise julma peksmist teda mitu korda lohistanud juukseid pidi köögist esikusse ja tagasi, kusjuures kolm last olid hirmunud kõrvaltoas voodi all peidus.

Lepitusmenetluse plussiks on asjaolu, et selleks ei kulu palju aega. Lepitamiseks ei pea prokurör kannatanu ja kaebealusega kohtumagi.

Mõtlesin pärast seda kohtumist, et ei saa olla, et Eestis ka sellistel juhtudel «lepitatakse». Lootsin, et midagi ikkagi muutub, kellelgi hakkab ohvritest kahju, keegi sekkub, võrdõiguslikkusvolinik, õiguskantsler? Aga kõik on ka viis aastat hiljem sama, lepitamine hoosam ja lepitajatele tundub, et nii on ohvrile ja ründajale parim.

Seejuures on uuringu järgi naistest 71 protsenti perelepitamise vastu, meestest 49 protsenti. Miks siis ikkagi lepitatakse? Üks põhjus on stereotüüpsetes arusaamades, mille järgi on ka ohver süüdi. Eeldatakse, et kui mees rusikad käiku laseb, siis on põhjus ka naises. Näägutamist näeb füüsilise vägivalla otsese põhjusena mitte üksnes üle poole Eesti elanikkonnast (57 protsenti), aga ka 50–75 protsenti tegevjuristidest ja politseitöötajatest. Ja kui mõlemat poolt peetakse süüdlaseks, siis tundubki õiglane olevat nad ära lepitada, et nad ise oma elu edasi klaariks.

Teiseks on lepitamise põhjuseks see, et Eesti õiguskaitseüsteem on vaid vähesel määral kohandatud perevägivalla eripärade arvestamisele. Lähtutakse üldkuritegude regulatsioonist, mis ei võimalda arvesse võtta perevägivalla spetsiifikat ja nüansse.

Eestis puudub spetsiaalne soolise ja lähisuhtevägivalla seadus. Riike, kus sellist seadust veel pole, on maailmas järel 45, nende seas on ka Eesti ja Venemaa. Tegemist on üldjuhul vaesemate riikidega, kus on kõrge vägivalla ja kuritegevuse tase ning kus sageli ei arvestata inimõigustega. Neis riikides on vägivallatsejal võimalus süüdimatult ja karistamatult tegutseda – tõenäosus, et ta saab karistada, on üliväike. Nii ka Eestis, kus karistada saab vaid neli kuni kuus protsenti vägivallatsejatest.

Seejuures peab valdav osa elanikkonnast (68 protsenti) vajalikuks spetsiaalse perevägivalla seaduse vastuvõtmist, mis vastajate hinnangul muudaks Eestis perevägivalla ohjeldamise tõhusamaks.

- Tahaks avaldada lootust, et uus peaprokurör, kes saab praegust olukorda vaadata värske ja kriitilise pilguga, võtaks perelepituskonveierilt hoogu maha.
- Riikides, kus soolise ja lähisuhtevägivalla seadus puudub, on üliväike tõenäosus, et vägivallatseja saab karistada. Nii on ka Eestis, kus karistada saab vaid neli kuni kuus protsenti vägivallatsejatest.
- ÜRO juhtis esimesena tähelepanu lepitamismenetluse puudujääkidele ja sisuliselt keelustas selle kui ohvri jaoks ohtliku variandi juba 1996. aastal.

Kolmanda põhjusena võib nimetada juriidilise süsteemi mugavust. Sellele viitas ka Rait Maruste 27. novembri Postimehes, kus ta tõi välja, et kokkuleppemenetlus on saanud domineerivaks paljudes süüasjades, ning analüüsis selle plusse ja miinuseid. Sarnased on plussid-miinused ka perelepituse puhul. Tugevaks plussiks on asjaolu, et lepitamisele ei kulu palju aega. Selleks ei pea prokurör tingimata kannatanu ja kaebealusega kohtumagi. Piisab dokumentide läbivaatamisest ja korralduste andmisest ohvriabile, kes siis tublide ametnikena täidavad korraldused. Samas on Marustel õigus: «Massilisest kokkuleppemenetluste kasutamisest tuleb loobuda, sest see kahjustab ausa õigusemõistmise protsessuaalset garantiid, tõenditeooria ja kohtupraktika arengut.»

Uuringust selgub ka, et inimeste hinnangul jäävad vägivallatsejad praktiliselt karistamata – 71 protsendi vastajate arvates on karistused vägivallatsejatele, kes ründavad oma pere liikmeid,

liiga leebed. Viis protsenti arvab, et seadused on sobilikud ja vaid ühe protsenti arvates liiga ranged.

Elanikkonna ootus number üks on ohvritele kohese turvalisuse tagamine. Ülekaalukas enamus, 90 protsenti vastanutest, on seisukohal, et vägivald tuleb viivitamatult peatada. Ka on 85 protsenti vastanutest seisukohal, et kodust peaks lahkuma vägivallatseja ja naine koos lastega peaks koju jääma. 88 protsenti arvates ehk ootus number kaks on aidata vägivalla ohvritel saada oma mehest materiaalselt sõltumatuks, osutada neile abi elukutse omandamisel, töö leidmisel jms. Ootus number kolm, samuti 88 protsenti hinnangul, on suunata vägivallatseja kohustuslikesse programmidesse (viharavile), mis aitavad vägivaldsusega toime tulla. Ootus number neli (85 protsenti) on aidata üürida elamispinda ja järgmine ootus on kehtestada vägivallatsejale kohe rakenduv lähenemiskeeld.

Perevägivalda temaatikaga on Eestis aktiivselt tegeletud alates aastast 2000. Määravaks sai algusperioodil ka Eesti politsei initsiatiiv, kes kuulutas teema üheks oma prioriteediks (2004). Seejärel loodi ohvriabiteenistus, usaldustelefonid lastele ja täiskasvanutele.

Lõpetuseks tahaks avaldada lootust, et uus peaprokurör, kes saab praegust olukorda vaadata värske ja kriitilise pilguga, võtaks perelepituskonveierilt hoogu maha, asetaks kesksele kohale ohvri vajadused ning otsiks lähenemisi, mis võimaldavad talle kohest turvalisust ja iseseisvat elu ning lastele vägivallavaba lapsepõlve.

Kui olete kogenud või pealt näinud vägivalda, teatage sellest hädaabinumbril 112, nõu ja tuge saavad vägivallaohvrid numbril 1492.